

Inhoud

Voorwoord	8
Lijst van bruikleengevers	10

Inleidingen

B. Dubbe en W. H. Vroom	
Mecenaat en kunstmarkt in de Nederlanden gedurende de zestiende eeuw	13

- Het economisch belang van de kunsten
 - De demografische, staatkundige en godsdienstige verhoudingen
 - De vraag naar en het aanbod van kunstwerken
 - De kerk als opdrachtgever
 - De stad als opdrachtgever
 - De landsheer, de adel en de burgerij als opdrachtgever
 - Het aanbod van kunstwerken
 - De kunstmarkt
 - De opdracht van kunstwerken
 - Drie voorbeelden: orgelbouwers, zilversmeden en bronsgieters
 - De ontmoeting van vraag en aanbod: een onverkend terrein
 - Jan van Scorel, een zestiende-eeuwse kunstenaarspersoonlijkheid bij uitstek
- Noten

David Freedberg	
De kunst en de beeldenstorm, ca. 1525-1580 – De Noordelijke Nederlanden	39
1 De theorie: het vraagstuk van het beeld	
2 De praktijk: de beeldenstorm in de Nederlanden	
3 Het verlies: de vernietiging van kunstwerken	
4 De betekenis: de beeldkwestie in de kunst	
Noten	

J. R. J. van Asperen de Boer, M. Faries en J. P. Filedt Kok	
Schildertechniek en atelierpraktijk in de zestiende-eeuwse Noordnederlandse kunst	85
1 De opbouw van het zestiende-eeuwse Noordnederlandse paneelschilderij	
1.1 De drager: het paneel en de lijst	
1.2 De grond of de plamuurlaag	
1.3 De ondertekening	
1.4 De (isolerende) tussenlaag	
1.5 De opbouw van de verflaag	
1.6 Gebruikte pigmenten en bindmiddelen	
1.7 Media	
2 Aard en functie van de ondertekening in de zestiende-eeuwse Noordnederlandse schilderkunst	
2.1 Persoonlijke kenmerken en ontwikkelingen in de ondertekening	
2.2 Functie van tekeningen en ondertekening bij het totstandkomen van het schilderij	
2.2.1 Gebruik van cartons en ontwerptekeningen	
2.2.2 Het kwadraatnet in tekening en ondertekening	
2.2.3 De ondertekening als aanwijzing voor het schilderen	
2.2.4 Kleuraanduidingen in de ondertekening	
3 Atelierpraktijken en de schilderwerkplaats	
3.1 Schilderwerkplaats in de zestiende eeuw in de Nederlanden	
3.2 Aanwijzingen voor atelierpraktijken in de ondertekening	
3.3 Werkverdeling bij de vervaardiging van paneelschilderijen in de werkplaats van Jan van Scorel	
Bijlage – P. Klein, Toelichting op het dendrochronologisch onderzoek van eiken panelen	
Noten	

Contents

B. Dubbe and W. H. Vroom	
Patronage and the art market in the Netherlands during the sixteenth century	29

- The economic importance of the arts
 - Demographic, political and religious relationships
 - Demand and supply of works of art
 - Ecclesiastical patronage
 - Civic patronage
 - Court, noble and bourgeois patronage
 - The supply of works of art
 - The art market
 - The commissioning of works of art
 - Three examples: organ builders, silversmiths and bronze founders
 - The coming together of supply and demand: an unexplored terrain
 - Jan van Scorel, a prime sixteenth century artistic personality
- Notes

David Freedberg	
Art and iconoclasm, 1525-1580 – The case of the Northern Netherlands	69
1 Theory: the question of images	
2 Action: iconoclasm in the Netherlands	
3 Suffering: the destruction of the art	
4 Significance: the image question in the art	
Notes	

J. R. J. van Asperen de Boer, M. Faries and J. P. Filedt Kok	
Painting technique and workshop practice in Northern Netherlandish art of the sixteenth century	106
1 The anatomy of the Northern Netherlandish panel painting of the sixteenth century	
1.1 The support: the panel and the frame	
1.2 The ground	
1.3 The underdrawing	
1.4 The (isolating) intermediate layer	
1.5 The structure of the paint layer	
1.6 Pigments and media	
1.7 Media	
2 The nature and function of the underdrawing in Northern Netherlandish sixteenth century painting	
2.1 Personal characteristics and development in the underdrawing	
2.2 The function of drawings and the underdrawing in the creation of the painting	
2.2.1 The use of cartoons and preliminary studies	
2.2.2 Squaring in drawings and underdrawing	
2.2.3 The underdrawing as guideline for painting	
2.2.4 Colour indications in the underdrawing	
3 Studio practice and the painter's workshop	
3.1 Painter's workshops in the Netherlands in the sixteenth century	
3.2 Indications of workshop practice in the underdrawing	
3.3 Division of labour in the production of panel paintings in the workshop of Jan van Scorel	
Appendix – P. Klein, Prefatory remarks on the dendrochronological analyses of panels	
Notes	

Catalogus

Toelichting op de catalogus	117
Medewerkers aan de catalogus	118

I Omstreeks 1525

Jan Gossaert in Utrecht	119
– biografie	
– cat. 1-8: schilderijen, tekeningen en prenten	
– cat. 9-10: penningen	
Vorm en ornamentiek in beeldhouwkunst en kunstnijverheid	127
– cat. 11-18: beeldhouwwerk, zilver, tin en glas	
Jacob Cornelisz. van Oostanen in Amsterdam en zijn uitstraling	131
– biografie	
– cat. 19-26: schilderijen, achterglasschilderingen en borduurwerk	
Lucas van Leyden, het late werk	140
– biografie	
– cat. 27-38: schilderijen, tekeningen en prenten	
Leidse school, rondom Lucas van Leyden	153
– biografie 'Jan (Wellensz.) de Cock'	
– cat. 39-48: schilderijen, tekeningen en prenten	
Leidse glasschilderkunst	167
– biografie 'Pieter Cornelis Kunst'	
– cat. 49-58: glasruitjes en tekeningen	
Jan Swart, het vroege werk	175
– biografie	
– cat. 59-60: houtsneden	

II Omstreeks 1530

Jan van Scorel, terug uit Italië, in Utrecht en Haarlem	179
– biografie	
– cat. 61-68: schilderijen	
Maarten van Heemskerck vóór zijn Italiaanse reis	190
– biografie	
– cat. 69-72: schilderijen	
Portretkunst in Amsterdam: Jacob Cornelisz., Dirck Jacobsz. en Cornelis Anthonisz.	196
– cat. 73: Jacob Cornelisz., schilderij	
– biografie Dirck Jacobsz.	
– cat. 74: schilderij	
– biografie Cornelis Anthonisz.	
– cat. 75: schilderij	
Twee internationale kunstenaars uit Scorels kring: Jan Vermeyen en Janus Secundus	201
– biografie Jan Vermeijen	
– cat. 76-82: schilderijen en prenten	
– biografie Janus Secundus	
– cat. 83-85: penningen	
Vorm, figuratie en ornamentiek in beeldhouwkunst en kunstnijverheid	208
– cat. 86-100: beeldhouwwerk, houtsnijwerk, ceramiek, zilver, goud, brons en textiel	
– biografie Arnt van Tricht	

III 1535-1550

Maarten van Heemskerck en Herman Posthumus in Rome	221
– cat. 101-06: Maarten van Heemskerck: schilderij, tekeningen en prenten	
– biografie Herman Posthumus	
– cat. 107: schilderij	
Jan van Scorel en zijn Utrechtse atelier	227
– cat. 108-19: schilderijen, tekeningen, glasruitje en prenten	

Uit Scorels omgeving: Cornelis Bos en Cornelis Buys	240
– biografie Cornelis Bos	
– cat. 120-21: prenten	
– cat. 122: glasruitje naar de Meester van de Barmhartige Samaritaan	
– biografie Cornelis Buys	
– cat. 123-24: schilderijen	

Jan Swart, het rijpe werk	245
– cat. 125-31: tekeningen en glasruitjes	
Maarten van Heemskerck, het rijpe werk	250
– cat. 132-33, 135-48: schilderijen, tekeningen, prenten	
Alkmaarse opdrachtgevers: portretten en een kast	252
– cat. 133-34: portretten van Heemskerck en een kast	
Cornelis Anthonisz., houtsneden uitgegeven in Amsterdam	269
– cat. 149-57: prenten	
Dirck Crabeth, de glasschilderkunst in Gouda en een Leidse opdrachtgever	282
– biografie	
– cat. 158-68: glasontwerpen, gebrandschilderd glas en houtsnijwerk	
Vorm, figuratie en ornamentiek in kunstnijverheid	295
– cat. 169-75: koper, borduurwerk en houtsnijwerk	
Colijn de Nole en Willem van Noort in Utrecht	300
– biografie Colijn de Nole	
– biografie Willem van Noort	
– cat. 176-84: beeldhouwwerk	
Bedden van borduurwerk	308
– cat. 185-88: houtsnijwerk, borduurwerk	
Vorm en ornamentiek in kunstnijverheid	312
– cat. 189-97: zilver, brons, tin en tegels	

IV 1550-1566

Maarten van Heemskerck, het late werk	319
– cat. 199-208	
Aertgen van Leyden	328
– biografie	
– cat. 208	
Kunst in Dordrecht	331
– cat. 209: Willem Adriaensz. Key, schilderij	
– cat. 210: Mechels huisaltaartje	
– biografie Jan Doudijn	
– cat. 211: schilderij	
Portretten en schilderijen en penningen	334
– biografie Anthonie Mor	
– cat. 212, 214: schilderijen	
– cat. 213: grafmonument van Scorel	
– biografie Steven van Herwijck	
– cat. 215-22: penningen	
– biografie Jacob Zagar	
– cat. 223-24: penningen	
Pieter Aertsen in Antwerpen en Amsterdam	342
– biografie	
– cat. 225-38: schilderijen en tekeningen	
Dirck Crabeth en de glasschilderkunst in Gouda	
– biografie Lambert van Noort	
– cat. 239: ontwerp-tekening	
– cat. 240-46: Dirck Crabeth, tekeningen, ruitjes en gebrandschilderd glas	
Dirck Barendsz. in Amsterdam en Gouda	367
– biografie	
– cat. 248-50: schilderijen en ontwerp-tekening	
Willem Tybaut in Haarlem	372
– biografie	
– cat. 251-53: prenten	
Pieter Warnersz., uitgever van houtsneden in Kampen	376
– biografie	

– cat. 254-58: houtsneden	
Willem Andriesz. de Raet	381
– biografie	
– cat. 259-61: tapijten	
Opdracht van kerk, stad en gilde	384
– cat. 262-69: zilver, koper, tin en tekening	
Interieuronderdelen uit Amsterdam en Enkhuizen	390
– cat. 270-74: houtsnijwerk en meubels	
De vorm van het gebruiksvoorwerp	393
– cat. 275-80: brons, tin en zilver	
Kleding en ringen	396
– cat. 281-87: zilver, goud, linnen, leer en fluweel	
Glaswerk en de glasimport uit de Zuidelijke Nederlanden	400
– cat. 288-95: glas	

V 1566-1580

Pieter Aertsen en Pieter Pietersz. in Antwerpen	405
– cat. 296-98: Pieter Aertsen, schilderijen	
– biografie Pieter Pietersz.	
– cat. 299-301: schilderijen	
Dirck Barendsz., het late werk	412
– cat. 302-10: olieverfschetsen en tekeningen	
Anthonie Blocklandt in Holland en Utrecht	419
– biografie	
– cat. 311-24: schilderijen, tekeningen en prenten	
Meester van de Egmont-albums	429
– biografie	
– cat. 325-26: tekeningen	
Een altaarstuk en paramenten uit Culemborg	431
– cat. 327-28: schilderij en borduurwerk	
Vorm, figuratie en ornamentiek in kunstnijverheid	435
– cat. 329-35: koper, zilver en been	
Portretten	439
– biografie Adriaen van Cronenburgh	
– cat. 336: vier schilderijen	
– biografie Isaac Claesz. van Swanenburgh	
– cat. 337: schilderij	
– biografie Cornelis Ketel	
– cat. 338: schilderij	
– biografie Hendrik Goltzius	
– cat. 339-40: tekeningen en prent	
Vorm, figuratie en ornamentiek in kunstnijverheid	445
– cat. 341-56: zilver, tin, brons, meubels, aardewerk en glas	
Twee internationaal georiënteerde beeldhouwers:	
Willem Danielsz. van Tetrode en Jan Gregor van der Schardt	456
– biografie Willem Danielsz. van Tetrode	
– cat. 357-61: bronzen	
– biografie Jan Gregor van der Schardt	
– cat. 362-64: bronzen en terracotta	
Bibliografie	465
Fotoverantwoording	487
Index	489